

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

В П'ЯТДЕСЯТИЛІТТЯ ОСНОВАННЯ, 1873–1923.

Записки Наукового товариства імені Шевченка,
том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції
під редакцією Івана Крип'якевича, IV і 335 с.

Том СXLI–СXLIII. Праці Філологічної секції під редакцією
Кирила Студинського. У Львові, 1925, IV і 275 с.

Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові
за роки 1923–1925, ч. 67–68. Львів, 1926, 176 с.

По десятилітнім занепаді, спричиненім політичними й економічними причинами, львівське Наукове товариство ім. Шевченка, з вибором нового виділу з акад. Кирилом Студинським на чолі, на зборах 2 листопада 1923 р. вступило в стадію своєї відбудови. З огляду, що політичні гороскопи не віщували близьких змін на краще, після того як провідники Антанти закріпили Галичину за Польщею, треба було своїми засобами витягати Товариство з того критичного стану, в який воно попало наслідком політичної й економічної кризи. Завдяки енергії і запобігливості нового виділу, а головно його голови, та помічі громадських складок се в значній мірі удалось: матеріальне становище Товариства перестало бути критичним, хоча умови його праці не перестали бути в високій мірі тяжкими. (Для характеристики пережитого нехай послужить маленька подробиця, що її виймаю з “Хроніки”, с. 3: попередній виділ з огляду на валютні пертурбації ввійшов з своїм довголітнім секретарем, акад. Гнатюком, в умову, що буде йому виплачувати місячно 10 доларів — але не міг додержати сеї умови!). Невважаючи на се, поруч сплати старих ріжних довгів, виділ знаходив можливим вкладати значні суми в свої наукові видавництва, докінчуючи ріжні давніші розпочаті видання і розпочинаючи нові. Як видно з справоздання, за два роки, 1924–1925, Товариство випустило 9 томів своїх наукових видань (в тім 3 томи свого ювілейного збірника (про які мова далі), дві книги “Записок” чергових, два томи “Українсько-руського архіву”, одна книга збірника Філологічної секції і одна правничої комісії), кілька інших публікацій і два великі річники популярно-історичного видавництва “Стара Україна”. Се немало на такі трудні обставини, і можемо тільки побажати, щоб далі йдучи в тім напрямі, наша західноукраїнська академія — давно признана в сім значінні науковим світом, хоч титул академії її одержати не судилось (як не носять її такі світової слави академії, як Гетінгенське наукове товариство або Лондонське “Королівське наукове товариство”) — піднялась знову на належну і заслужену височінь, неважаючи на несприятливі обставини. Адже головним і майже самотнім джерелом її доходу знову стає все та ж

друкарня, фундована п'ятдесят літ тому нашими українськими патріотами, як матеріальна його підстава, а ніяких субсидій з фондів публічних Товариство не дістає!¹

В грудні 1923 р. минуло 50 літ від заснування Товариства; з сеї нагоди виділ подбав про урядження в головніших центрах Галичини ювілейних зібрань, т. зв. академій, щоб розбудити серед громадянства заінтересовання до діяльності і планів Товариства, та розписав складку на видання Товариства. Сими дорогами зібрав понад півтори тисячі доларів і з того сімсот доларів призначив спеціально на ювілейне видавництво. Кожній секції уділено по одній книжці — Історична і Філологічна одержали чергові томи “Записок”, котрі позначено як потрібні; секція Природнича одержала подвійний том “Збірника” (т. 23—24). В сій замітці я хочу сказати кілька слів з приводу ювілейного видавництва перших двох секцій.

Ювілейний том Історичної секції складається з 10 розвідок. Найбільше займаються вони історією державного устрою й права. Дві присвячені загальним питанням: С. Дністрянського про розвій поглядів на право і державу* і В. Старосольського про класифікацію державних форм*. Інші трактують різні питання українського державного устрою і права: О. Лотоцький — церковну уставу Володимира Великого*, Р. Кайндль — “волоське право” Галичини*, І. Крип'якевич — організацію ради і генеральної старшини за Хмельницького*, акад. М. Василенко — “Суд і розправу в справах малоросійських” Ф. Чуйкевича*. Решта розвідок не складають яких-небудь груп; маємо тут історично-географічну студію М. Кордуби про західне пограниччя Галичини між Карпатами і долішнім Сяном*, головно на підставі судового матеріалу XV в. (найбільша студія цілої книги); Є. Сіцінського про вплив візантійсько-атонської архітектури в церковнім будівництві Поділля*; Б. Барвінського про оден гербовий знак, що він уважає з Дмитрашків*; І. Борщака про арешт Войнаровського в Гамбургу в 1716 р.*

Збірник Філологічної секції зложений з 17 розвідок, кожна з окремою нумерацією. Найбільше статей присвячено українській мові: її історії і сучасному станові. Тут маємо статтю акад. Стефана Смалья-Стоцького про становище української мови в родині слов'янських мов*, Ів. Панкевича про останки аориста в закарпатських говорах*, Євг. Тимченка про

¹ З “Хроніки” Товариства принотую ще сю згадку про участь Товариства в університетській справі: Виділ Товариства в 1924 р. утворив комісію в сій справі, зложену з голови Товариства і по одному делегатіві від кожної секції — “здавалося, що справа зможе тепер посунутися наперед, — пише офіційне звідомлення Товариства, — та неfortunний виступ д-ра Р. Смалья-Стоцького і опублікування його листа до міністра Ст. Грабського* перебили усі заходи, бо надано справі виразно політичний характер, за який члени університетської комісії не могли узяти на себе ніякої відповідальності. Супроти того Виділ уважав працю Комісії за покінчену і поручив їй розв'язатися, тим більше, що політичні круги приймали на себе відповідальність за дальше ведення університетської справи”. Ся справа знайшла свого часу чималий розголос в укр[аїнській] пресі, тому я й принотуюю се офіційне звідомлення.

речівниковий локатив*¹, Ол. Колесси про ужгородський “Полустав” як пам’ятку української мови XIV стол.*², Ів. Зілинського про класифікацію укр[аїнських] говорів*. Народній словесності присвячені розвідки акад. Ю. Полівки про казку про 12 місяців*³, Іл. Свенціцького про колядний репертуар* і акад. В. Перетца про думу про Олексія Поповича*. Питаннями книжної літератури займаються: “Розділ з «Нестора»” проф. А. Брюкнера, “Розмова м[аг]істра з смертю” Я. Лося, “«Антиграфе» М. Смотрицького” ак[адеміка] К. Студинського, “Сковорода на тлі сучасності” акад. С. Єфремова*. Нарешті кілька статей займаються загальними питаннями. Передовсім треба тут поставити статтю проф. Бодуена де Куртене про окремішність України*, далі сюди належить моя статейка про впливи чеського національного руху XIV—XV в. на українське життя (розділ з невиданого V т. “Історії укр[аїнської] літератури”)*⁴, а також сюди ж можна зарахувати статті Ів. Огієнка про початок унівського друкарства, І. Брика про ролю Й. Добровського в українознавстві і Ол. Барвінського про заснування катедри історії України в Львівському університеті*⁵.

Деякі з цих статей будуть обговорені спеціалістами окремо, і решти я також не буду переходити за порядком, спинюсь лише на деяких питаннях.

Проф. Свенціцький дає короткий зміст своїх дослідів над “походженням української колядки — щедрівки-коляди”. Ставить своїм завданням “показати неоригінальність щодо первісного походження великої частини лudoвoї словесності, яку загально вважається за суто національну”. Одначе сам тут же зазначає, що ще в 1880-х рр. Ол. Веселовський і Потєбня виявили і яскравими прикладами цілком ясно довели міжнародне походження тем і мотивів наших колядок. Значить, не стільки показати се, скільки вияснити розміри запозичення, час і обставини і характер використання запозиченого, його еволюцію на українськiм ґрунті — от що повинно б було бути завданням чергових дослідів, котрих можна б було сподіватись від автора в результаті “порівняння і подрібного розгляду всього доступного міжнародного і фольклорного матеріалу”, що він заповідає. Тільки ж у нього — як можна судити з сього короткого резюме — якось двояться погляди на ці аналогії, що помічаються між українськими різдвяними піснями і поезією, зв’язаною із зимовим поворотом сонця і наближенням весни; зазначивши різні аналогії між християнськими церковними піснями і грецько-античною традицією, він завважає: “Очевидно, що тут грає значно більшу ролю лoгiкa самого поетичного образу, що слідує з явищ сонця, світла, тепла і плоду, та ряду символічних зіставлень-порівнянь з винною лозою, як пряме переняття з готової словесності деяких частин її. Усе те зовсім не змінює суті тої рівнобіжності поетичних образів двох оддалених доб, за які тут мова, тільки потверджує однакові основи самої поетичної творчості, що на віддалі яких 10-ти віків та, взагалі, поза певні границі композиції не може вийти”. Але ставити так справу — значить не вияснити, а закривати питання. Рівнобіжність чи запозичення — в сім, власне,

діло для історика культури чи літератури: спільне джерело чи тільки паралелізм? Чи, нарешті, може, й конвергенція: сходення до подібності явищ, в походженні і в змісті своїх відмінних. Чи певні аналогії в нашій словесності, в церковній поезії і в античному грецьким обряді з'явилися тільки наслідком "логіки творчості", чи наша словесність запозичила ці мотиви і форми? А коли позичала, то де і коли: чи сталося це в церкві, сорозмірно пізно, десь в середніх віках нашого історичного життя, чи, може, в часах передцерковних, в чорноморсько-дунайській добі нашого розселення і тодішніх стрічах з романізованими або гелленізованими культурами, де ці запозичені мотиви держалися всупереч християнізації? От що цікаво довідатись в результаті такого широкого порівняного досліду, як його заповідає автор, — а не просто тільки побачити ще новий ряд аналогій. Та автор поясняє (с. 10), що він, властиво, має вияснити "розвиток у церковній літературі трилогії материнства", і його студії про "Благовіщенську містерію" (1907) і "Похоронні голосіння" (1910)* являються закінченими частинами сеї теми. Можна побоюватись, що питання про різдвяну пісню, дуже складне само по собі, не лишилось тільки побіжно зачепленим в ролі епізоду в так поставленій темі. Воно настільки серйозне і складне само собою, що мусить бути трактоване само про себе, щоб знайти відповідне розв'язання.

Проф. Брюкнер з нагоди ювілею нашої найвищої донедавна культурної установи хотів пом'янути добрим словом одну з найцінніших пам'яток нашого культурного життя — старий київський літопис, який він умовно називає "Нестором", хоча рішучо заявляє, що вся новіша аргументація пок[і]йного] Шахматова за авторство Нестора "переконала його в противнім", і він не приймає ніякого зв'язку літопису з Нестором Печерським. При сій нагоді взагалі дуже різко відзивається про теорії Шахматова про походження нашого старого літописання та інтерпретацію його. І для прикладу буяння його фантазії, "котрої міг би йому позавидувати старший Дюма і молодший Сенкевич", спиняється на гіпотезі Шахматова про "Лютого Мстислава" — "Мстишу-Люта", вважаючи її за цілком безгрунтовну фантазію. Длугошевого Міскіну-Ніскіну, що на нім оперся Шахматов, він при тім вважає простою помилкою, без усякого значіння. Не звертає увагу на слід чогось реальнішого, ніж проста прописка Длугоша, в Нискиничях, маєтку Киселів, що визначилися таким замилюванням в старій традиції та її культивуванням: Ад. Кисіль звав себе не тільки "Святодичом", а також "Нискинчським" — з сього маєтку, і се дає певну остерогу: не відкидати "Ніскіну" Длугоша як безвартісний варіант. Дає при тім автор і пробу етимології старого Києва (Київ перевоз, Либедь — Лебідь, Хоревіця — Скоревіця і под.). Стаття звучить як обіцянка більшої студії про "Нестора", котра, будемо сподіватися, принесе чимало цікавого.

Проф. Кайндль в короткій замітці розвиває гадку, кинену ще пок[і]йним] Пічем, що т. зв. волоське право, як форма сільської організації, дуже близьке було до "німецького права". Проф. Кайндль висловлює здогад, що

“волооське право” служило для маскуванню надань німецького права русинам-осадчим, тому що німецьке право надавалось тільки католикам: німцям або полякам. Він наводить для прикладу видану мною свого часу грамоту німецького права осадчому — волохові і робить з того висновки, що така грамота могла служити взірцем для заснування “руського села з волооським правом”. Сі здогади, одначе, вимагають докладнішого обґрунтування і вияснення, чому і як “волооське право” стало формою привілейованої осади для селян-русинів.

Акад. Студинський по довгій перерві знову дав нам студію з сфери старого полемічного письменства XVI—XVII в. Не можна не привітати її і не побажати, щоб шановний дослідник не закидав сеї царини, де він являється не тільки найбільшим, але й єдиним спеціалістом у нас, а властиво, і в інших літературах (російській і польській), тепер мало хто на сій ниві працює. Хоч як цінні бувають розвідки шан[овного] автора з історії культурних та церковних відносин XIX в., котрим він віддався в останніх десятиліттях, але тут він працює поруч багатьох, а в дослідках над полемічним письменством — розробленим все-таки й досі дуже недостатньо — не видно, щоб хтось мав його замінити.

Внинішній студії він коротко спиняється на обставинах, в яких з’явилась книга “Антиґрафе”, 1608 р., доповнюючи дечим свої завваження в праці про полемічне письменство 1608 р. (в 104 т. “Записок Наук[ового] товариства ім.Шевченка”)*. Далі подає свій коментарій на побутові явища: проступки против церковної дисципліни, що їх Потій закидав православним, а Смотрицький уніатам, і виясняє значіння порядків, заведених в сих справах Моголою. Переходить богословську аргументацію Смотрицького, вказуючи на його залежність від писань Філалета, Зизанія, Лукаріса, з католицьких — Белярміна, з протестантських — Люберта.

Нарешті хочу сказати кілька слів з приводу зовсім близьких часів — з поводу відомостей, поданих Ол. Барвінським про заснування катедри “всесвітньої історії з особливою увагою для історії Східної Європи”, котру мені протягом 20 літ довелось займати в Львівському університеті. Се цікавий причинок до “української політики” кінця XIX віку: поданий автором матеріал з свого листування з пок[ійним] Кониським і з своїх споминів відкриває рубчик тих малозвісних переговорів, які йшли між Львовом і Києвом і супроводили т. зв. “нову еру”. Але термінологія, котрої при тім вживає шан[овний] автор, може внести деякі непорозуміння. Він говорить про київську “Громаду” з великої літери, котра, мовляв, дуже живо займалася сими галицько-українськими справами, й її іменем вів Кониський переговори з Антоновичем про те, щоб він зайняв ту проектовану тоді катедру. Сю помилку досить часто повторюють тепер люди, які пишуть про українські відносини останньої чвертини XIX в. і мішають поняття “громади” як громадянства взагалі, як се слово дійсно вживалось між українцями, і “Громади” як організації. Київська “Громада”, або так звана “Стара грома-

да”, як її згодом називали, зовсім не грала ролі в переговорах, які описує автор, і спеціально дуже мало цікавилась згаданою катедрою; Кониський в тих роках стояв в ворожих відносинах до “Громади”, і відносини Антоновича до неї були теж холодні; усталенням порозуміння з австрійським урядом, що було завданням “нової ери” (і цілком несподівано для багатьох зійшло на порозуміння тільки з провідними шляхетськими кругами Галичини), цікавилась громада українців польської культури, як Антонович, Рильський, Михальчук і ряд менш визначних людей, з одної сторони, з другої — громадка українців, що скупчувалась коло Кониського і його свояка і нерозлучного приятеля Вовка-Карачевського; відомості, котрі має ш[ановний] автор про переговори, могли б кинути цікаве світло і на тодішні українські настрої, але їх не треба препарувати відповідно до термінології сучасного або недавно минулого. Я, напр., сильно сумніваюсь, щоб той гурток (автор знов називає його Громадою з великої літери) галицьких націоналістів австрофільського й клерикального ухилу, що брав участь в утворенні нового політичного курсу, міг бути названий “самостійницьким”, як його рекомендує читачеві автор.

Замість загальних характеристик бажано якнайбільш цілком конкретних фактів і документів, як оті, що подає в сій статті автор.

Ювілейний збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основання, 1873–1923.

Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософської секції під редакцією Івана Крип'якевича, IV і 335 с.

Том СXLI–СXLIII. Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського. У Львові, 1925, IV і 275 с.

Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925, ч. 67–68. Львів, 1926, 176 с.

Перша публікація: Україна. — 1926. — Кн. 4. — С. 155–159. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими та редакційними правками чорнилом і олівцем зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17240. — 8 арк.). На арк. 1 вгорі ліворуч напис "Укр. 516". Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 260 ...С.Дністрянського про розвій поглядів на право і державу... — йдеться про статтю С.Дністрянського "Погляд на теорії права та держави" (с. 247–309).

...В.Старосольського про класифікацію державних форм — див. студію В.Старосольського "До питання про форми держави" (с. 311–335).

...О.Лотоцький — церковну уставу Володимира Вел[икого]... — див. роботу О.Лотоцького "Церковний устав князя Володимира Великого" (с. 7–44).

...Р.Кайндль — "волоське право" Галичини... — див. працю Р.Кайндля (R.Kaindl) "Jus Valachivum" (с. 1–5).

...І.Крип'якевич — організацію ради і генеральної старшини за Хмельницького... — див. роботу І.Крип'якевича "Студії над державою Богдана Хмельницького (І. Рада. ІІ. Генеральна старшина)" (с. 67–81).

...акад. М.Василенко — "Суд і розправу в справах малоросійських" Ф.Чуйкевича — див. працю М.Василенка "Пам'ятник української правничої літератури XVIII століття" (с. 105–130).

...історично-географічну студію М.Кордуби про західне пограниччя Галичини між Карпатами і долишнім Сяном... — мова йде про роботу М.Кордуби "Західне пограниччя Галицької держави між карпатами та долишнім Сяном (з картою)" (с. 159–245).

...Є.Сіцінського про вплив візантійсько-атонської архітектури в церковній будівництві Поділля... — див. статтю Є.Сіцінського "Вплив візантійсько-атонської архітектури на будівництво мурованих церков на Поділлі (з 10 стор. знімком)" (с. 45–65).

...Б.Барвінського про оден гербовий знак, що він уважає з Дмитрашків... — див. роботу Б.Барвінського "Причинки до польсько-української геральдики і сфрагістики" (с. 83–103).

...І.Борщака про арешт Войнаровського в Гамбургу в 1716 р. — див. статтю І.Борщака "Арешт Войнаровського (Із серії «Європа й Україна»)" (с. 131–157).

...статтю акад. Стефана Смалья-Стоцького про становище української мови в родині слов'янських мов... — див. роботу С.Смаль-Стоцького "Розвиток поглядів на сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення" (це була шоста стаття збірника, с. 1–42).

...Ів.Панкевича про останки аориста в закарпатських говорах... — див. роботу І.Панкевича "Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах" (дев'ята стаття, с. 1–5).

...нефортунний виступ д-ра Р.Смаль-Стоцького і опублікування його листа до міністра Ст. Грабського... — влітку 1924 р. Р.Смаль-Стоцький погодився очолити

комісію зі створення українського університету у Польщі. Як прихильник політики “порозуміння з поляками” у грудні 1924 р. він передав міністру освіти Польщі Ст. Грабському лист голови Наукового товариства ім.Шевченка К.Студинського, де йшлося про лояльність українських вчених до польської держави. В умовах, коли вступили в дію так звані мовні закони Грабського, що передбачали двомовність українського шкільництва Галичини і Волині, такий лист викликав обурення української громадськості. Голова НТШ К.Студинський зрікся самого факту лояльності щодо польської влади; Р.Смаль-Стоцький взяв усю вину на себе та визнав, що подав листа як приватна особа. Це призвело до бойкоту Р.Смаль-Стоцького; внаслідок цього комісія, що працювала над створенням українського університету, роботу не завершила.

с. 260–261 *...Євг. Тимченка про речівниковий локатив...* — див. статтю Є.Тимченка “Льокатив речівниковий в українській мові” (восьма стаття, с. 1–17).

с. 261 *...Ол. Колесси про ужгородський “Полустав” як пам’ятку української мови XIV стол. ...* — див. роботу О.Колесси “Ужгородський «Полустав» у пергаміновій рукописі XIV в.” (сьома стаття, с. 1–59).

...Ів.Зілинського про класифікацію укр[аїнських] говорів — див. працю І.Зілинського “До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів” (17-та стаття, с. 1–19).

...розвідки акад. Ю.Полівки про казку про 12 місяців... — див. роботу: Ю.Полівки (Jeří Polívka) “Slovenská pohádka o dvanácti měsíčkách a její paralely” (друга стаття, с. 1–24).

...Іл.Свенціцького про колядний репертуар... — див. статтю І.Свенціцького “Образ міжнародного походу колядної словесності” (15-та стаття, с. 1–10).

...акад. В.Перетца про думу про Олексія Поповича — див. студію В.Перетца “Ще раз дума про Олексія Поповича” (11-та стаття, с. 1–6).

...книжної літератури займаються: “Розділ з «Нестора»” проф. А.Брюкнера, “Розмова м[а]гістра з смертю” Я.Лося, “«Антиграфе» М.Смотрицького” ак[адеміка] К.Студинського, “Сковорода на тлі сучасності” акад. С.Єфремова — йдеться про статті А.Брюкнера (A.Brückner) “Rozdział z «Nestora»” (третья стаття, с. 1–15); Я.Лося (Jan Łoś) “Na marginesie «Rozmowy mistrza ze śmiercią»” (п’ята стаття, с. 1–14); К.Студинського “«Антиграфі» полемчний твір Максима (Мелетія) Смотрицького з 1608 р.” (10-та стаття, с. 1–40); С.Єфремова “Сковорода на тлі сучасності” (13-та стаття, с. 1–10).

...статтю проф. Бодуена де Куртене про окремішність України... — див. працю Бодуена де Куртене (Baudoin de Courtenay) “Kilka ogólników o objektywnej i subiektywnej odrębności «Ukrainy» pod względem językowym, plemiennym, narodowym i państwowym” (перша стаття, с. 1–19).

...моя статейка про впливи чеського національного руху XIV–XV в. на українське життя (розділ з невиданого V т. “Історії укр[аїнської] літератури”)... — йдеться про роботу М.Грушевського “Впливи чеського національного руху XIV–XV в. в українським житті і творчості як проблема досліду. Кілька заміток і дезидерат” (четверта стаття, с. 1–13; передруковано: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. — Львів, 2015. — Т. 10. — Кн. 1. — С. 58–68).

...статті Ів. Огієнка про початок унівського друкарства, І.Брика про ролю Й.Добровського в українознавстві і Ол.Барвінського про заснування катедри історії України в Львівському університеті — мова йде про розвідки І.Огієнка “Початок друкарства в Уневі” (12-та стаття, с. 1–20); І.Брика “Иосиф Добровський і українознавство” (14-та стаття, с. 1–35) та О.Барвінського “Заснування кафедри історії України в Львівському університеті” (16-та стаття, с. 1–18).

с. 262 *...його студії про “Благовіщенську містерію” (1907) і “Похоронні голосіння” (1910)...* — маються на увазі роботи: *Свенціцький І.* “«Архагелови вешання Марії» і

благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми) // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. — Т. LXXXVI. — Львів, 1907. — С. 5–38; Т. LXXXVII. — Львів, 1907. — С. 35–76; *Свенціцький І.* Похоронні голосія // Етнографічний збірник. — Т. XXXI–XXXII. — Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1912. — С. 1–129.

с. 263 ...в праці про полемічне письменство 1608 р. (в 104 т. “Записок Наук[ового] товариства ім.Шевченка”) — мова йде про студію: *Студинський К.* Полемічне письменство в р. 1608. // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. — Т. CIV. — Львів, 1911. — Кн. 4. — С. 5–37.

М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур. (Русские памятники письменности на юге славянства). (Известия Отд[еления] рус[ского] языка Российской академии наук, 1921, т. XXVI, 1923, с. 143–206)

Перша публікація: Україна. — 1926. — Кн. 5. — С. 164–165. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.* Дата не зазначена.

Подається за першодруком.

К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II. Ленинград: Гос[ударственное] изд[ательство], 1924, 371 і 366 с.

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленню. — К., 1926. — Вип. 1–2. — С. 126–127. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.* Дата не зазначена.

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 15209. — 5 арк.). На арк. 1 ліворуч угорі навскіс напис чорнилом “Надр. Перв. Гром.”, внизу олівцем напис “1–2–1926”. В центрі напис чорнилом “Укр. 477”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.*

Подається за першодруком.

с. 268 ...в книзі К.Грушевської “З примітивної культури” — мова йде про книгу: *Грушевська К.* З примітивної культури: Розвідки і доповіді / З передмовою акад. М.Грушевського. — К.: Держвидав України, 1924. — 224 с.

V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen. (F.F.Communications № 43). Helsinki: Suomalaineu Tiedakatemia, 1922, 408 с.

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленню. — К., 1926. — Вип. 1–2. — С. 134–136. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.* Дата не зазначена.

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 15207. — 5 арк.). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.*

Подається за першодруком.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l'antiquité slave. Tome I: l'Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l'Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)